

Grŵp Rhywogaethau Goresgynol Estron Partneriaeth Bioamrywiaeth Cymru

Swyddfeydd Llywodraeth Cymru, Caerdydd

20^{fed} Ionawr 2015

Nodiadau a Chamau Gweithredu

Yn bresennol

Dave Thomas	DT	Llywodraeth Cymru (LIC)
Holly York	HY	Partneriaeth Bioamrywiaeth Cymru (PBC)
Anthony Hicks	AH	LIC
Roy Tapping	RT	Cofnod
Colin Russell	CR	WWBIC
Anthony Hicks	AH	LIC
Martin Williams	MW	LIC
Andy Woolmer	AW	Cymdeithas Pysgotwyr Cymru
Monica Jones	MJ	Cyfoeth Naturiol Cymru (CNC)
Gabe Wyn	GW	CNC
Nick Bialynicki - Birula	NBB	CNC
Ben Rowson	BR	Amgueddfa Genedlaethol Cymru
Neville Brookes	NB	CLILC
Stephanie Rorke	SR	Canolfan Ecoleg a Hydroleg
Helen Roy	HR	Canolfan Ecoleg a Hydroleg
Kathleen Carroll	KC	LIC
Kath Slade	KS	Amgueddfa Genedlaethol Cymru
David Slade	DS	SEWBReC
Nigel Ajax-Lewis	NA-L	Ymddiriedolaethau Natur

Ymddiheuriadau

Emma Barton	Y Gymdeithas Hwyllo Frenhinol
Dan Forman	Prifysgol Abertawe
Sean Hathaway	Dinas a Sir Abertawe
Richard Poole	Dŵr Cymru
Alison Smith	Llywodraeth Cymru
Jo Mullett	Rheoli Clymog

Deialu i mewn

Chris Tucker	CNC
Paul Stebbing	CEFAS
Niall Moore	GB NNSS

1. Croeso, cyflwyniadau, ymddiheuriadau a rhoi gwybod am faterion eraill (Cadeirydd)

Estynnodd DT groeso cynnes i bawb a oedd yn bresennol a'r ymwelwyr gwadd.

2. Camau gweithredu a chofnodion y cyfarfod blaenorol

Cytunwyd bod cofnodion y cyfarfod blaenorol yn gofnod cywir o'r cyfarfod a chânt eu cyhoeddi ar wefan PBC. Diolchodd y Cadeirydd i HY am gymryd y cofnodion. Gohirir adolygu'r cynnydd ar y camau gweithredu tan y cyfarfod nesaf.

Cam gweithredu 1. PBC (HY) i lwytho Cofnodion y cyfarfod blaenorol i wefan PBC.

Cam gweithredu 2. Y camau gweithredu o gyfarfod 26^{ain} Tach i gael eu trafod yn y cyfarfod nesaf.

3. Casglu a Chyd-drefnu Data ar Rywogaethau Goresgynol Estron

Cafodd y cyfarfod penodol hwn o'r Grŵp ei drefnu i drafod casglu data, gan gynnwys cyflwyniad gan Dr Helen Roy, y Ganolfan Ecoleg a Hydroleg, ar sganio'r gorwel, monitro a chadw gwyliadwriaeth, diweddariadau ar Archwiliad Gweithredu BARS ar Rywogaethau Goresgynol Estron, a diweddariadau gan Ganolfannau Cofnodion Lleol Cymru (Roy Tapping, Cofnod; Colin Russell, WWBIC; David Slade, SEWBReC).

Mae'r nodiadau o'r diweddariadau a'r trafodaethau yn cynnwys:

Archwiliad Gweithredu ar Rywogaethau Goresgynol Estron ar BARS (Holly York, PBC)

- Defnyddio BARS (System Adrodd ar Weithredu Bioamrywiaeth) ar gyfer Archwiliad Gweithredu Grwpiau. Rhoddwyd arddangosiad.
- System wybodaeth ar y we yw BARS sy'n cael ei defnyddio i gefnogi gweithredu cadwraethol a gyflawnir yn y gymuned er budd cynefinoedd a rhywogaethau. Gellir ei defnyddio i fapio lleoliadau gweithredu ac i gynhyrchu amryw o grynodedau ystadegol.
- I ni, mae BARS yn galluogi'r grŵp i goladu a monitro'r gweithredu sy'n digwydd yng Nghymru ynglŷn â Rhywogaethau Goresgynol. Gall y gweithredu hwn fod yn ddyhead, wedi'i gynllunio, ar waith neu wedi'i gwblhau.
- Sefydlwyd yr Archwiliad Gweithredu fel prosiect a gellir ei weld yma <http://ukbars.defra.gov.uk/project/show/37645>. Mae'n cynnwys dros 650 o gamau gweithredu yng Nghymru – yn cynnwys rheoli rhywogaethau, rheoli cynefinoedd, ymchwil, arolygu a monitro a chodi ymwybyddiaeth. Rhoddir ffin lleoliad i bob cam gweithredu. Mae'r gweithredu yn cynnwys data Tir Gofal, a fewnforiwyd yn ddiweddar gan Lywodraeth Cymru.
- Caiff adroddiad Archwiliad Gweithredu gan BARS ei ddarparu ym mhob cyfarfod yn y dyfodol, neu gellir ei weld a'i lawrlwytho ar unrhyw adeg ar BARS.
- Nodyn: Gall PBC ddarparu hyfforddiant.
- Nodyn: Gweithredu o ran bioamrywiaeth yn unig sy'n cael ei gofnodi ar BARS, nid yw'n cynnwys cofnodion rhywogaethau.

- Nodyn: Gall statws 'wedi'i gwblhau' neu 'wedi pasio'r dyddiad gorffen' ddangos bod y prosiect/gweithredu wedi dod i ben, ond ni ddylid tybio er enghraifft fod gweithredu ynglŷn â rhywogaeth oresgynnol wedi arwain at ei dileu oni bai fod hynny'n cael ei nodi.

Canolfannau Cofnodion Lleol

Mae Canolfannau Cofnodion Lleol yn coladu, rheoli a lledaenu data bioamrywiaeth, yn cynnwys Rhywogaethau Goresgynnol. Mae pedair Canolfan Cofnodion Lleol yn cwmpasu Cymru, gydag amryw o brosiectau/cofnodion yn ymwneud â rhywogaethau goresgynnol estron. Darperir diweddariadau gan Cofnod, SEWBReC a WWBIC ar weithgareddau cofnodi rhywogaethau goresgynnol (gweler yr adrannau diweddarach ar SEWBReC a Cofnod).

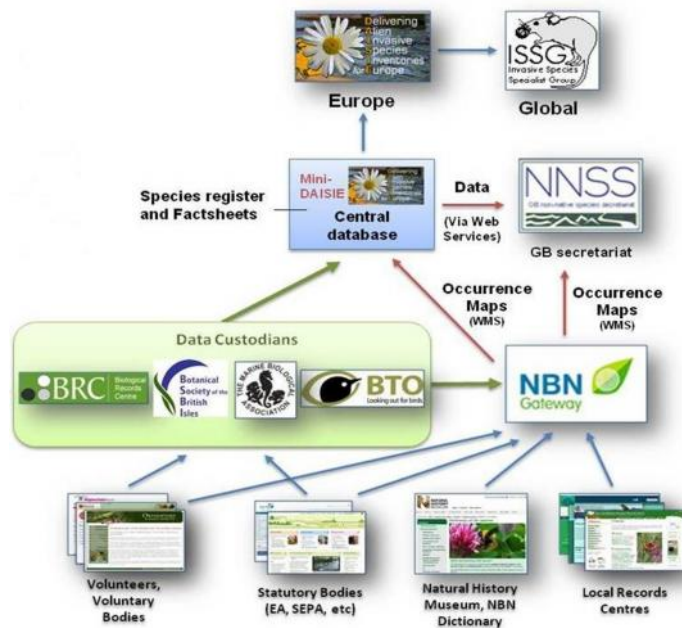
Canolfan Gwybodaeth Bioamrywiaeth Gorllewin Cymru (WWBIC), Colin Russell.

Mae WWBIC yn aelod o Bartneriaeth Bioamrywiaeth Sir Benfro, sydd wedi cynhyrchu Cynllun Gweithredu ar Rywogaethau Goresgynnol Estron fel rhan o'i adolygiad LBAP. Gellir gweld y Cynllun Gweithredu drwy BARS (<http://ukbars.defra.gov.uk/project/show/37479>). Un elfen o'r cynllun yw sefydlu cronfa ddata gynhwysfawr o gofnodion rhywogaethau goresgynnol estron yn Sir Benfro, ac mae WWBIC wedi cynhyrchu 'gwefap' o hyn. Dangosodd CR y gwefap i'r grŵp (i gael manylion gweld a mynediad cysylltwch â WWBIC). Mae'r gwefap yn dangos dosbarthiad y cofnodion ar ffurf weledol (gellir hidlo yn ôl rhywogaeth, blaenoriaeth, dyddiad, a chofnodwr) ynghyd â gweithgareddau rheoli (rhai sydd i ddod, ar waith ac i ddileu, gyda chyswllt URL at BARS) fel dotiau ar fap sylfaen Arolwg Ordnans (erialau, etc.). Caiff y dotiau eu lliwio o goch i wyrdd, o 'i ddod' i 'dileu'. Yn bwysig, gall defnyddwyr weld cofnodion am rywogaethau goresgynnol estron, a gweithgareddau/prosiectau rheoli yn Sir Benfro gan eu galluogi i fonitro cynnydd dulliau rheoli a nodi ardaloedd i'w targedu (ar sail yr ymdrechion cofnodi). Noder, nid gwefan gofnodi mohoni: caiff y cofnodion eu tynnu o gronfa ddata WWBIC a dim ond rhywogaethau goresgynnol estron sydd yng Nghynllun Gweithredu Sir Benfro sy'n cael eu dangos.

Rhoddodd Helen Roy, Canolfan Ecoleg a Hydroleg, gyflwyniad ar 'Sganio'r Gorwel, Monitro a Chadw Gwyliadwriaeth'. Diolch i Helen am gyflwyniad llawn gwybodaeth.

Pwyntiau o'r cyflwyniad a'r drafodaeth grŵp:

- Mae cyfradd oresgyn rhywogaethau estron ar gynnydd, erbyn hyn mae'n costio >12biliwn Ewro/flwyddyn
- **GB Non-Native Species Information Portal** – cronfa ddata ganolog yn coladu gwybodaeth sy'n dal **cofrestr rhywogaethau** (tacsonomeg, dyddiadau a llwybrau cyflwyno, etc.). Mae NBN Gateway yn dal y data (cofnodion) am achosion penodol. Mae'r ceidwaid data yn cynnwys Canolfannau Cofnodion Lleol, BSBI, MBA, BTO, etc.

Siart llif data o gyflwyniad Helen

- Mae'r **porthol** (<http://www.nonnativespecies.org/factsheet/index.cfm>) yn cynnwys data dosbarthiad i dros 3000 o rywogaethau estron ym Mhrydain, ynghyd â gwybodaeth am darddiad, dyddiad a llwybrau cyflwyno. Mae gan dros 300 o rywogaethau daflen ffeithiau fanwl. Mae gwybodaeth ar gael mewn gwahanol fformatau drwy gysylltu â'r Ganolfan Ecoleg a Hydroleg.
- Cynhyrchir '**Cerdyn Sgorio**' yn flynyddol i fonitro tueddiadau ymysg rhywogaethau estron ym Mhrydain gan ddangos niferoedd, tarddiad a llwybrau ymsefydlu. Mae'r cerdyn sgorio yn manylu ar lefel Cymru (1042 o rywogaethau estron, 882 o blanhigion estron wedi ymsefydlu, 160 o anifeiliaid estron wedi ymsefydlu a 121 wedi'u dynodi fel rhai sy'n cael effaith ecolegol negyddol yn 2014). Mae cerdyn sgorio 2014 yn dangos mai'r prif lwybrau i rywogaethau estron daearol yw dibenion addurniadol, tra bo rhywogaethau sy'n cudd-deithio a dyframaethu yn llwybrau pwysig yn yr amgylchedd morol.
- Mae'r wybodaeth yn bwydo i Ddangosyddion Bioamrywiaeth 2014 y Deyrnas Unedig.
- Defnyddir y data ar gyfer ymchwil, dadansoddi a dehongli.
- **Sganio'r Gorwel 2014** - consensws ynglŷn â sut mae sganio'r gorwel. Caiff **rhestrau sganio'r gorwel** eu casglu a'u hadolygu, gyda sgôr tebygolrwydd cyrraedd, ymsefydlu ac effaith gan ddefnyddio barn arbenigwyr, trafodaethau manwl a phleidleisio. Yn y pen draw cynhyrchir rhestr o'r 10, 20 a'r 30 uchaf, ynghyd â rhestr hir. Mae'r 10 uchaf yn cynnwys y Gacynen Asiaidd, Cranc Traeth Asiaidd a Chregyn Gleision Quagga. Mae'r Gragen Las Quagga yn tanlinellu'r angen i ganfod rhywogaethau'n gynnar a chreodd lawer o gyhoeddusrwydd. Mae rhestrau llawn ar gael oddi wrth Helen.
- 'Horizon scanning for invasive alien species with the potential to threaten biodiversity in Great Britain' Global Change Biology (<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/gcb.12603/abstract>).

- **Rhybuddion Rhywogaethau** a gyflenwir drwy brotocol ymateb cyflym Prydain ar wefan Rhywogaethau Estron Prydain. Mae'r rhybudd diweddar am Gregyn Gleision Quagga yn cynnwys ffurflen benodol i gofnodi cregyn gleision quagga. Gellir anfon ffotograff a manylion lleoliad i alertnonnative@ceh.ac.uk.
- Mae'r Ganolfan Ecoleg a Hydroleg yn defnyddio **iRecord** (seiliedig ar Indicia) i gasglu data (<http://www.brc.ac.uk/iRecord/>). Gellir defnyddio ffotograffau i gadarnhau pa un yw'r rhywogaeth ac mae arbenigwyr yn gwirio cofnodion yn gyflym. Mae ffurflenni dynodedig ar gael i ddefnyddwyr ar iRecord i gofnodi rhywogaethau goresgynnol estron. Gall defnyddwyr gofrestru a dweud eu bod am gael **hysbysiadau rhywogaethau** ar lefel gwlad am achosion lle gwelir rhywogaethau goresgynnol, a'u lleoliadau (cyn ac ôl gwirio). Gall yr hysbysiadau ebost hyn ddarparu **rhybudd cynnar** o oresgyniad posibl gan rywogaeth newydd.
- **Casglu cofnodion** – iRecord neu Ganolfannau Cofnodion Lleol? Mae 3 o 4 Canolfan Cofnodion Lleol Cymru yn defnyddio systemau recordio seiliedig ar Indicia. Maent i gyd yn mynd drwy broses wirio. Gellir lawrlwytho data o iRecord i Ganolfannau Cofnodion Lleol. Yn aml gall Canolfannau Cofnodion Lleol ddarparu darlun lleol o'r rhywogaeth, darparu cofnod llawn a gweithio gydag arbenigwyr rhywogaethau lleol. Mae ffurflenni cofnodi penodol ar gael i rywogaethau estron a geir ym Mhrydain e.e. Cragen Las Quagga, hefyd y Gymdeithas Fiolegol Forol e.e. Cranc Menigog.
- **Ble mae gweld dosbarthiad Rhywogaethau Goresgynnol Estron?** Gall NBN Gateway (<https://data.nbn.org.uk>) ddarparu mapiau dosbarthiad ar gyfer rhywogaethau goresgynnol estron. Nid yw'n darparu statws y rhywogaeth, ond cofnod o rywogaeth mewn man penodol, ar adeg benodol. Mae'r Canolfannau Cofnodion Lleol ac iRecord yn cyfrannu i NBN Gateway. Mae NBN ar gael i unrhyw ddefnyddiwr, ond gallai fod gofyn cyflwyno cais mynediad i gael manylion llawn cofnodion. **Mae'n bwysig nodi'r** oedi rhwng cofnodi cofnod gyda darparwr data a'i lwytho i fyny ar NBN Gateway (caiff swmp o ddata ei lwytho i fyny ar ôl mynd drwy broses i sicrhau cydweddoldeb).
- **Ble mae gweld gweithredu ynglŷn â rhywogaethau goresgynnol estron?** Mae BARS yn gofnodi gweithgareddau bioamrywiaeth.
- **Mae'n bwysig rhannu cofnodion am rywogaethau goresgynnol estron yn gyflym.** Gall rhai cofnodion fod yn ad-hoc, eraill drwy brosiectau penodol. I Ganolfannau Cofnodion Lleol, mae data yn aml mewn fformatau gwahanol e.e. taenlenni, haenau GIS, mapiau Google a hyd yn oed ar bapur sy'n gallu arafu'r broses, a dibynnir ar adnoddau i gofnodi ar gronfeydd data perthnasol ac amser i lwytho data i fyny i NBN. Mae'r Canolfannau Cofnodion Lleol yn gweithio ar gronfa ddata ar gyfer pecyn mynediad data i Gymru. Mae angen '**data llwybr cyflym**' a phroses syml ar gyfer rhywogaethau goresgynnol estron. Mae CNC yn targedu rhywogaethau goresgynnol estron yn gyflym i NBN. iRecord yn llwytho'n gyflym i fyny i NBN?

- **Cofnodi gan ddefnyddio apiau ffôn clyfar (Gwyddor Dinasyddion)** – mae nifer o apiau ar gael ar gyfer Android/iPhone yn cynnwys Arolwg Buwch Goch Gota'r Deyrnas Unedig (cofnodi'r Harlecwin) sy'n bwydo i iRecord, Aqua Invaders, Sea Life Tracker, Plant Tracker, etc. Wrth ddefnyddio apiau, mae'n bwysig **sicrhau bod y data'n bwydo i Ganolfannau Cofnodion Lleol, iRecord neu NBN Gateway.**
- Mae **Cyfathrebu** yn dyngedfennol. Mae angen hyrwyddo cofnodi rhywogaethau goresgynnol e.e. canolbwyntio ar gadw gwyliadwriaeth o ran rhywogaethau lle rhoddir rhybuddion â blaenoriaeth, annog pobl i ddefnyddio'r system, hysbysiadau am rywogaethau iRecord. Mae gwaith y Ganolfan Ecoleg a Hydroleg yn cynnwys sgysia, gwaith cyfryngau, etc. Caiff 'Field Guide to Invasive Plants and Animals in Britain', llyfr gan Helen ac Olaf Boof, ei gyhoeddi ar 12^{fed} Mawrth (<http://www.bloomsbury.com/uk/field-guide-to-invasive-plants-and-animals-in-britain-9781408123188/>). Canolfannau Cofnodion Lleol yn gweithio ar lefel leol i hyrwyddo cofnodi.
- **Cydweithio** – mae'n bwysig rhannu data fel bod modd ei ddefnyddio. Dylai casglu a rhannu data gael ei ymgorffori mewn prosiect o'r cychwyn! Bydd angen i brosiectau benderfynu ar ffordd a llwybr cofnodi (e.e. iRecord, apiau ffonau clyfar, Canolfannau Cofnodion Lleol), a chaniatáu ar gyfer yr amser/cost.

Cofnod, Roy Tapping

Mae Cofnod yn gweithio gyda Phrosiect Rhywogaethau Goresgynnol Estron Dyfrdwy (DINNS) i ddatblygu system seiliedig ar y we i ddangos dosbarthiad gweledol Rhywogaethau Goresgynnol (perthnasol i brosiect DINNS) yn eu hardal leol. Rhoddir statws cofnodi lliw i gofnodion rhywogaethau – ddim yn cael eu rheoli, heb eu hasesu, yn cael eu rheoli neu wedi'u dileu. Gall defnyddwyr hidlo i edrych ar ddsbarthiad ar lefel grŵp rhywogaethau neu rywogaeth unigol a nifer o gydraniadau. Datblygiadau i'r dyfodol fydd cipio cynnydd gwaith rheoli, a chysylltu â BARS. Mae'r prosiect yn cwmpasu rhan fawr o ogledd-ddwyrain Cymru, gan ymestyn i gyrion Eryri.

Gellir cyflwyno cofnodion drwy ddilyn dewin ar y wefan neu drwy system gofnodi ar-lein Cofnod. Gall defnyddwyr lwytho ffotograffau i fyny i gael eu gwirio, darperir cysylltiadau at ganllawiau adnabod (porthol GB NNS) a gellir mapio lleoliad rhywogaethau.

Canolfan Cofnodi Bioamrywiaeth De-ddwyrain Cymru (SEWBRc), David Slade

Mae SEWBRc yn gweithio gyda Chyngor Pen-y-bont ar Ogwr i ddatblygu prosiect hyfforddiant rhywogaethau goresgynnol estron ar gyfer Cymdeithas Tai Pen-y-bont ar Ogwr. Mae'r prosiect yn darparu hyfforddiant i'r rhai ar lawr gwlad i gipio data am rywogaethau goresgynnol estron (Jac y Neidiwr a Chlymog Japan) gan ddefnyddio ap PlantTracker ar ffonau gwaith. Mae PlantTracker yn bwydo i iRecord.

Amgueddfa Genedlaethol Cymru, Ben Rowson

Mae'r casgliadau yn cynnwys data ar rywogaethau goresgynnol estron (rhai yn electronig), yn cynnwys enghreifftiau cyfeirio. Mae'n bwysig sicrhau bod enghreifftiau cyfeirio yn cael eu darparu ar gyfer rhywogaethau goresgynnol estron.

Cymdeithas Pysgotwyr Cymru

Creu e-lyfr log o wybodaeth pysgodfeydd, a fydd yn cynnwys rhywogaethau estron goresgynnol.

Pwyntiau trafod

- Mae gwyddor dinasyddion yn bwysig, yn darparu cofnodi syml wedi'i dargedu.
- Mae cofnodion yn dangos pryd mae rhywogaeth yn bresennol, ar yr union adeg honno.
- Mae'r lefel wirio yn amrywio rhwng rhywogaethau goresgynnol – pa mor hawdd yw eu hadnabod.
- Y rhyngweithio rhwng rhywogaethau a gweithredu – wrth ddatblygu BARS i'r dyfodol efallai y bydd modd creu haenau gweithredu GIS y mae modd eu hallforio, y gellid eu gweld ynghyd â chofnodion rhywogaethau.
- Mae hyfforddiant rhywogaethau goresgynnol estron yn bwysig ar ddechrau prosiectau.

Canlyniadau Allweddol/Gweithredu

- Mae'n bwysig rhannu cofnodion am rywogaethau goresgynnol estron a chael llwybr cyflym ar eu cyfer
- Wrth ddylunio prosiectau mae'n bwysig sicrhau bod y llif data'n integredig o'r cychwyn, a bod llwybr, cyrchfan ac adnoddau wedi'u cynllunio
- Dylai partneriaid ystyried prosesau casglu data am rywogaethau goresgynnol estron yn eu sefydliadau

- **Cam gweithredu 3.** Y grŵp i ystyried llunio polisi/canllawiau 'mynediad at ddata' i Gymru ar gyfer rhywogaethau goresgynnol estron? I gynnwys yr arfer gorau, dangos mecanweithiau llif data

3. Diweddariad Llywodraeth Cymru

Mae LIC yn ariannu Prosiect Jac y Neidiwr CABI er mwyn ymestyn i Gymru. Mae'r prosiect wedi rhyddhau ffwng rhwd pathogenaidd mewn mannau ar draws Lloegr fel rhan o dreialon maes i reoli Jac y Neidiwr. Nodwyd canlyniadau cadarnhaol hyd yma, a gobeithir am effeithlonrwydd 80-90%. Bydd ariannu yn golygu bod modd sefydlu 5 safle cymharu at ddibenion ymchwil yng Nghymru, a fydd yn ehangu ardal yr ymchwil ac yn galluogi Cymru i ddechrau defnyddio'r dull addawol hwn o reoli Jac y Neidiwr yn gynt.

4. Dyddiad y cyfarfod nesaf a chau

24^{ain} Mehefin a 25^{ain} Tachwedd yw dyddiadau'r cyfarfodydd nesaf. Lleoliadau i'w cadarnhau.

Cam gweithredu 4. HY/DT i drefnu lleoliad y cyfarfod nesaf.

Crynodeb o'r Camau Gweithredu

GWEITHREDU	CYNNYDD
Cam gweithredu 1. PBC (HY) i lwytho Cofnodion y cyfarfod blaenorol i wefan PBC	Cwblhawyd
Cam gweithredu 2. Y camau gweithredu o gyfarfod 26 ^{ain} Tach i gael eu trafod yn y cyfarfod nesaf	Eitem ar Agenda mis Mehefin
Cam gweithredu 3. Y grŵp i ystyried llunio polisi/canllawiau 'mynediad at ddata' i Gymru ar gyfer rhywogaethau goresgynnol estron, I gynnwys yr arfer gorau, mecanweithiau llif data	Eitem ar Agenda mis Mehefin
Cam gweithredu 4. HY/DT i drefnu lleoliad y cyfarfod nesaf	Cwblhawyd